

UTOČIŠTE

ARETÉ
IZDAVAČKA KUĆA

Utočište

Jana Šramkova

Naslov originala Jana Šrámková
Zázemí

Za izdavača Nina Gugleta

Edicija Skok iz kože

Glavni i odgovorni urednik Nina Gugleta

Izvršni urednik Ana Jovanović

Prevod Tihana Hamović

Lektura i korektura Aleksandra Dunderski

Dizajn korica Dragana Nikolić

Štamparija Fuk, Beograd

Tiraž 1200 primeraka

Izdavač Areté, Beograd

Copyright© Éditions Fra, 2013

Text © Jana Šrámková, 2013

Copyright za srpsko izdanje © Areté, 2021

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

UTOČIŠTE

Jana Šramkova

Prevod

Tihana Hamović

SADRŽAJ

Nalazište

Flautista
Kuća
Hranilica
Tokarčuk
Milk chocolate
Žuto
Mukačevo
San
Sreda
Voz
Berlinska sveska
Šestar
Priča

Međustanište

Kći Apača
Čarape
Errata
Božićna jelka
Čerih
Gulaš
Skalice
Torte
Trg
Zidni sat

Utočište

Bombona

Pletena kolica

Prutovi

Sličnost

IPL

Spajdermen

Road trip

Holy Mass

Errata II

Nekretnina

BAKI

nalazište se pripoveda ovako

FLAUTISTA

Pišem Tvoju priču, bako. Onako kako si mi je pričala. Ali i drugačije. Pišem i jako mi je do nje stalo, što, naravno, komplikuje celu stvar. Sinoć sam Františku dala da pročita prvih deset strana. Prvih koje sam napisala, da budem precizna, ne početak same priče. Otkud ja znam kako sve počinje. Ne idu mi počeci. I ne znam kako će sve izgledati, ni da li će uopšte ispasti dobro. Nestaješ mi pod prstima. Tvoja krupna figura koju nikad nisam mogla odjednom da zaglim, u kojoj sam se gubila, u njenoj složenoj formi velike statue. Rastače mi se pred očima, bezbojnim mlazevima ističe mi kroz prste. Jedino što me ne napušta jesu stvari. Oblici i mirisi. Boja smeha. Odsjaj svetlosti na Tvojim ruci. Nežnoj, istina, ali ne i glatkoj. Koža sačinjena od stotina sićušnih blistavih površina, kao da si polomljena. Ugao između trupa i linije nogu, dok si prala sudove, oslonjena podlakticom o sudoperu. Nikome nisi dopuštala da to radi, da se posuđe ne otuče. Hiljadu puta ponovljene situacije. Kretanje tamo i ovamo oko šporeta, teturavo, ali okretno. Podignuta gornja usna i malo spuštene uglovi usana, dok si srkutala vruć sos iz varjače. Flautista pre nego što uskladi prvi ton. Na sve si se naslanjala. I praznim prostorom kretala si se neobično nagnuta napred. Kao da se probijaš kroz sneg. Čangrljanje teške metalne mašine za mlevenje maka.

Odatle ne možeš pobeći, zatočena si. Tu i u događajima. U svom pripovedanju. Luckasto sam ga nazivala materijalom i htela da radim na njemu. Kao da je reč o sirovoj rudi koju sam iz tebe iskopala i sada ću je pretopiti u nešto savr-

šeno. Pročistiti, obraditi, isklesati. Ne ide mi, bako. Kako bi i moglo? Onako kako si ti pričala, jedino tako ima smisla. Ja tu priču ne mogu ni da taknem. Ona nije bezoblična sirovinna, baš kao što nije ni bronzani odlivak, veličanstvena statua bake Noemi. To si Ti, u pokretu, udahu i izdahu.

Tako sam prvih nekoliko strana dala Františku da pročita. Loše je, rekao je. Znamo, uostalom, da ne umeš ovo da pišeš i nećeš ni umeti, zašto onda pišeš? Nastojala sam da se upustimo u konstruktivnu analizu. Grčevito sam se držala teksta, apstraktno razmatrala moguće uzroke, konkretne probleme, eventualne izmene, celokupnu koncepciju, zapisivala napomene u notes. Uspela sam da igram celu igru gotovo dva sata, dok se nisam rasplakala. On je osetio veliko olakšanje. Kada se pretvaram da sam konstruktivna, napodnošljiva sam.

Kada bih bila Ti, noću bih se zatvorila u kupatilo i ujutru bi sve bilo gotovo. U kući sve najnormalnije, niko od spavača ne bi ništa primetio. Kao kad si šila jorgane. Samo jedno perce koje je umaklo i ostalo na kecelji okačenoj iznad kade. Ili kad si prepravljala zavese. Ili krečila, stavljala tapete, bilo šta. Sama pomerala sav nameštaj, rolala tepihe. Glavno je bilo da deda nije kod kuće, on nije voleo takve stvari, nered u kući. Sve je brzo bilo gotovo. Bez ikakvog planiranja. Nešto bi valjalo uraditi, to se i uradi. Nešto nedostaje, nađe se zamena. Ne znamo kako se nešto radi, pokušamo. Improvizacija. Bila si majstor improvizacije. Džez diva domaćinstva. Svi tvoji začudno uspostavljeni sistemi zavesa, paravana, prekrivača i draperija. Sve prevučeno i nitima povezano. Ofarbano, smešteno, pričvršćeno. Kuća kao lavirint. Kao tiha džungla u zoru, s nepomičnim kaskadama teških lijana, ljuljuškavim terenom, girlandama monstruoznog cveća i brojnim zamkama za neupućene. Ti u središtu kao šamanka. Prefinjena koordinatorka svog isprepletenog sveta.

KUĆA

Udala sam se pre nego što sam shvatila da želim do smrti da nosim tvoje ime. Kao sa tvojom kućom u Mitu, koju sam volela, od vlažnih, hladnih hodnika, preko kamina, u kome si branila da se loži vatra, pa do džinovskih muškatli koje su se probijale kroz prozore. Kućom koju sam primetila tek kada su je prodali. Baštom koju sam počela da sanjam tek kada su na njoj počela da se igraju tuđa deca. Prozorskim pravougaonicima sunčeve svetlosti, koji se prelamaju na pregiću zidova, čijih oblika se prisećam tek sada, kada se između njih ne mogu šćućuriti. Uz njih pristaju papirne žaluzine, žučkaste, na rasklapanje. Kao lampioni. Iznad svega stoji tavan, čije prašnjave tajne, skrivene ispod prekrivača koje su izgrizli moljci, tražim tek sada, dok ih ne gledam. Teško ovalno ogledalo na vratima. Kao da se ulazi pravo u njega. Okretanje malog ledenog ključa, bol u prstima. Toliko često sam to pokušavala. Otključati. Levo-desno, levo-desno. Plik na dečjem kažiprstu pekao je sve više. Ali, nikada nisam ušla sama. I sa Tobom tek kad me okreneš prema ulazu i poteraš. *Brzo unutra u toplo, da ne nazebeš!*

Uvek se moglo odložiti za sutra, sklupčati se u velikoj dubokoj fotelji i samo zamišljati. Čipkana venčanica, kutija s knjigama koje su upile vlagu, korpe za skupljanje pečurki, tatine sveske sa domaćim zadacima. Perika kao životinjica uginula u papiru za pakovanje. Stari rešo za kampovanje. Kofer sa šeširima koje je nemoguće zamisliti na bilo čijoj glavi. Glavi iz *naše* porodice svakako ne. Dečja kolevka. Zašto mi to više nije dovoljno, zašto mi odjednom više nije dovoljno da o tome sanjarim?

HRANILICA

Sinoć, *Putovanja na Sibir*. U poslednje vreme na književne večeri u „Fra” dolazi neobično mnogo ljudi. Sedela sam na stepenicama, udisala teški vazduh recikliran beskonačnim brojem pluća, pored glave mi je stajao drveni čiviluk sa pedeset jakni. Nije bilo mesta da se prevrne. Prve reči koje je Martin Rišavi te večeri izgovorio u zatrpanom prostoru kafića jedva su se čule. Plašljiv autor. Gledao je u glatki premaz laka na stolu, čašu vode, otvorenu knjigu. Svoju knjigu. Kada je podigao pogled, lutao je nemirno na sve strane. Valjda zbog obimnog dvodelnog romana zamišljala sam ga drugačije. Onda je počeo da čita.

Nakon prvih rečenica, glas mu je dobio snagu, na drugoj ili trećoj strani tekst ga je sasvim progutao, čak je počeo pomalo da glumi. Kod duhovitih replika uglovi usana bi mu zaigrali. Čitao je pedeset minuta, nije se ni napio vode. Usledila je duga diskusija, ne previše književna, više o irvasima, grantovima, Vijetnamu i šamanima. Nije bio nervozan tokom debate, ali čim je zatvorio knjigu, vratio se gestovima i dikciji tihog čoveka.

Odlomak koji je čitao bio je pun događaja i dijaloga. Neprestana akcija. Baš ono što u književnosti na mene ne ostavlja naročit utisak. Dugo sam odolevala, rekla bih značajno duže od većine prisutnih, ali ubrzo je tekst uvukao i mene u radnju. Morala bih pročitati više da bih umela da imenujem odakle to potiče, ali osvajalo me je dečje radosno osećanje. Nešto iskonsko. Jednostavno, iskreno, nesračunato. Bez trikova.

Karolina je u uvodnom delu pomenula *Tajanstveno ostrvo*, autor joj se zahvalio na asocijaciji na Verna. U tekstu se zatim pojavio Stivenson. U mislima sam dodala i Konrada. Takođe baku Noemi, iz nekog nepoznatog razloga, tokom pasusa o lasici koja se izdiže na zadnje noge. Bez vidljive povezanosti, ta slika prizvala mi je bakinu hranilicu za ptice iza kuhinjskog prozora. Toj svrsi prvobitno je služila prostrana komora pričvršćena na zid dograđenog kupatila. Da bi bila sigurnija, nije imala bočne stranice, samo stubiće. Senik za ptice. Međutim, hrana se u njega morala nositi iz bašte, što je baki vremenom postalo teško. Dalek put. Tako je komora opustela, samo je sa nje i dalje visio stalaktit loja, koji me je uvek užasavao, mada su ga povremeno posećivali pegavi detlići. Žučkasta bezoblična tvar sa koje su po vrućini kapale teške kapi.

Baka je ptice počela da hrani direktno sa kuhinjskog prozora. Na sims je pričvrstila dasku, da bi površina bila veća, i gozbe su otpočele. Osnova ishrane bile su semenke suncokreta. U početku im je ostavljala semenke samo u zimska jutra, ali vremenom je baka otvarala prozor nekoliko puta dnevno, tokom svih godišnjih doba, i uvek bi sipala novu količinu suncokreta. *Pa oni očekuju da ih nahranim.* Za mene je bila misterija otkud dolaze silne količine semenki, nikad nisu bile na spisku za kupovinu, a nikad ih nije nestajalo. Sve dok jednom prilikom nisam otkrila pozamašne zalihe ispod dugačke klupe u kuhinji, iza crvene nabrane tkanine koja je pokrivala drvene nogare od sedišta sve do poda. Plastične kese prepune špicastih semenki u opni. Odakle ti? Pa znaš, dovozi mi ih Bečićka.

Bečićka nije deminutiv, Bečićka je šef, kasnije vlasnik piljarnice u ulici koja vodi od trga prema Litomišovskoj kapiji. Posle nekog vremena, otvorio je i prodavnicu mešovite robe u ulici koja vodi iz suprotnog ugla trga, kod Hocenjske

kapije. Baka ga je navodno čuvala kad je bio mali. Kad god bismo zajedno ušle u piljarnicu, podigao bi pogled sa stare metalne vage, i uz pozdrav *ljubim ruke*, klimnuo joj glavom preko tovara pomorandži. *Zdravo, zlato*, odgovorila bi mu, dok je on obilazio pult sa gajbama crnog i belog luka, paprika i kikirikija u polomljenim ljuskama. Uvek bi nas prve usluživao. Baka bi ga uzela pod ruku, on bi je odveo malo sa strane i poverljivo nagnuo glavu prema njoj, kako bi mogla da mu saopšti delikatnu informaciju o pojedinostima kupovine. Zatim bi hitro punio papirne vrećice, stavljao ih na vagu, istog trena sklanjao i zapisivao cenu, iako se jezičak na vagi uopšte nije zaustavio. Bila sam zadivljena kako to ume.

Kad je deda umro, a baka više nije mogla da odlazi sama u grad, namirnice je poručivala telefonom, da bi joj ih Bečićka malim kombijem dovezio sve do bele žičane kapije. Dovožio je i plave gajbe pune mineralne vode u staklenim flašama. Sve dok se nije odselila iz kuće, nikad nije prešla na plastične. Odmalena sam se radovala kad treba da donesem hladnu mineralnu vodu iz hodnika, kad uz zvuk šištanja otvaram metalni poklopac malim otvaračem u obliku flašice. Volela sam da joj sipam jednu čašu za drugom, što je bila starija, pila je sve više, a onda da hitro zatvaram flašu plastičnim zatvaračem. Naučila sam da je treba zatvoriti odmah, ali baka je uvek stizala da mi kaže da je što brže zatvorim da ne izvetre mehurići.

Bečićka je, dakle, dobavljao i semenke suncokreta. Baka ih je stavljala u promet, ptice su zobale. Ljuskice je bilo dovoljno dugim pokretom podlaktice smaknuti sa prozorske daske, ispod prozora, u tamni i vlažni ćošak dvorišta. S vremena na vreme, neki preduzimljivi dobrovoljac latio bi se odvoženja polutrule mase. Gomila ljuskica sezala je do gležnjeva, čak i do kolena. Lopata bi zahvatala slojeve koje je utabala kiša, a na dnu bi grebala o neravne kamene ploče.

Uvek bi se odvezlo nekoliko punih kolica. Kako je samo pogled na tu gomilu koja se razlaže tek neznatno podsećao na krhka, bestežinska tela zeba i senica što su baku svakodnevno pohodile. I kako to tek nema nikakve veze sa lasicom koja stoji na zadnjim nogama na mogili sibirskog šamana. Šta s tim? Verovatno je stvar bila u tome što mi je u „Fra” te večeri, stisnutoj na stepenicama, bilo dobro kao na klupi u uglu bakine kuhinje. A kada se sa šanka prevrnula čaša i zazvečala na podu, prestravila me je kao neočekivani udarac bakinog dlana o prozorsko staklo. Uz uzvik *Iš, beštije!*, zveknula bi o prozor iza koga je poletelo jato uplašениh zeba. *Krkaju li krkaju, stoka jedna, neće nimalo da puste senice. Vidiš kako ona mala senica samo ključne pa pobegne?* A tek kad se pojavila kreja. Ili čak gugutka. Nije vredelo objašnjavati da su sve one gladne. Pogled na stvari bio je jasan i nije se menjao već nekoliko decenija. Zebe, Cigani i Rusi oduvek su bili u nemilosti. Senice, Jevreji i Englezi bili su u prednosti. Britanska kraljevska porodica se poštovala (izuzev Čarlsa, razumljivo).

Nakon čitanja, ostavljam stvari u „Fra” i samo u duksu trčim do Holanovih da se pozdravim sa društvom koje čine mahom bivši studenti naše škole, svi piju nazdravljajući nečijem uspehu. Iz glave teram senice. Moja profesorka engleskog, od koje dobijam čašicu šljivovice, i koja je samo nekoliko godina starija od mene, nastoji da me ubedi da je ona generacija Jahima Topola, a svi mi ostali jednostavno smo već negde drugde. Kad pije, slatka je i dražesna. Jednom ću o njoj nešto napisati. Kad diplomiram.

TOKARČUK

Čitam *Begune* Olge Tokarčuk. Nemam vremena time da se bavim, ali ponovo sam ishitreno obećala da ću napisati recenziju. Iscrpljuje me. Ne mislim na sâm zadatak, unapred određen broj karaktera, rok označen uzvičnikom u notesu. Mislim na knjigu. Istina je da joj mnoge stvari zameram. Knjiga ista kao njene prethodne, tokarčukovska kompozicija, postupci, naratorka. Pa ipak, sve nepodnošljivo dobro funkcioniše. Guta me. Kratki iseći teksta, tokom čijeg čitanja nema baš naročitih zanimljivosti, zadržavaju se u mislima i izranjaju u neočekivanim situacijama. Po čitave dane u ustima prevrćem njihov ukus. U knjizi postoji i nekoliko kratkih epizoda iz porodičnog života, epizoda s detetom. Delići događaja bez uvoda i zaključka, u proticanju teksta omeđenih samo pauzama koje im prethode i nakon njih slede. Neko nekoga gubi, luta nekud, neznano kuda. Neko je teško bolestan, briga o njemu iznuruje. To me uništava. Nakon svake druge strane odlažem knjigu i trčim da pogledam Šimona kako spava. Tokarčukova, zašto me zastrašuješ? Tvoje prodorno pisanje, koje se doima kao da je nehotično, a pritom u meni uzdrmava sve ono što štitim, kao kada sa aerodromskih kolica, prilikom skretanja, pada kutija na kojoj je pažljivo označeno *fragile*. U mraku osluškujem Šimonovo spokojno disanje, gledam nežnu siluetu njegovih mekih, bucmastih obraza, i zavidim plišanom zeki sa izvakanim ušima kojeg grli u snu. Mirna, vraćam se čitanju. Izdržavam jedan pasus.

Ne, ne uživam. Taj beznadežno sentimentalni pristup književnosti sebi neprestano zabranjujem, strpljivo se od njega odvrćam, trudim se da mu ne podlegnem. Ne podnosim u sebi naivnu osobu koja prvi put uzima u ruke ubedljiv tekst i oblikuje se snagom svakog slova. To je dug, iscrpljujući proces, od njega mi je fizički loše. Zatim klizim u poražavajuće tešenje same sebe. Ipak je sve to kobajagi. Ali, šta nije? Neka mi neko pokaže svet koji nije fikcija. Moj? Njihov? Šimonov, bakin, Tokarčukove? Zato radije domišljam, tražim u tekstu pukotine za milosrdna rešenja. Deca sigurno ne stradaju! Kao kad usred noći uporno nastojim da ponovo zaspim nakon košmara. Zar je moguće ovako čitati u profesionalne svrhe? Ljuta sam. Paralisana tromom nakazom besmislene empatije, hormonalnim poremećajem recepcije. Da li je uopšte moguće čitati u profesionalne svrhe?

Neko drugi bi od ovakve priče izgradio roman, razgropadila sam se, žaleći se na knjigu Františku. Ili makar poštenu, opširnu pripovetku. Ona je ostavlja kao fragment, poluproizvod, baca za sobom zaplete kao otpatke u šumi. Nagura u jednu knjigu njih deset, dvadeset, hop. A ja ću se od toga rasprsnuti. Mašem rukom, devojka za susednim stolom gleda me iznenađeno. Izgleda da govorim glasno. Sedimo u „Obratnici“, koja se više ne zove „Obratnica“. Lutam pogledom po detaljima u kafiću. Sve je kao pre. Biblioteka, lampe sa natpisima, činja sa naćosima, čak i lizalice na šanku za pet kruna. Nema smisla. Kako nešto može da promeni ime, a da se uopšte ne izmeni? I ne uobličava kraj. Priče sve vreme nekud streme, ali poslednja rečenica kao da odjednom, iz nepoznatog razloga, nedostaje. Ne radi se o klasičnom otvorenom kraju. To je više tipfeler. Kao kad opereš gomilu sudova, ali na kraju ne prebrišeš krpom oko sudopere. Sve ostane isprskano, i zbog tog jednog jedinog zaboravljenog gesta, čini se da je u kuhinji džumbus.

Pišem li, František? Projekat baka? Ali, ja više ne umem ni da čitam. Otkako sam majka, grickam sve kao slojeve harlekin torte. Ne umem da se distanciram. Umberto, gde je kraj tvom iskusnom čitaocu? Može li majčinstvo biti konačna diskvalifikacija za književno-interpretacijske poslove? Uzvičnik u notesu, predviđeni broj karaktera. Ne mogu ni da pročitam knjigu, kako ću napisati recenziju? Verovatno ću reći da je, po svemu sudeći, pretežno dobra, jer se, dok čitam, ne plašim za tekst, već za sebe. Argument mekog lica, zečje uši, krpa za posuđe.